Csath Magdolna

A múlt hatásai és a jövő lehetőségei a gazdaság területén

A XX. században Magyarország drámai változásokon ment át. Az első világháború és Trianon óriási veszteségeit követő magunkhoz térés eredményeit szinte teljesen megsemmisítette a '30-as évek gazdasági világválsága és az ezt követő II. világháború. Majd következett a több mint 40 évig tartó kommunista diktatúra, amelybe ragyogó reménysugárként világított bele '56 forradalma és szabadságharca. Azóta a kommunizmust lezáró, felemásra sikeredett rendszerváltás, később pedig az Európai Uniós csatlakozás gazdaságot és társadalmat egyaránt megrázó eseményei alakították és alakítják sorsunkat. A felsorolt események többsége jelentős veszteséggel járt Magyarország számára. Közöttük is a legtragikusabbat Trianon jelentette. De nem értékelhető egyértelműen pozitívan a rendszerváltás és az EU-s csatlakozás sem. A lelkeket és a szellemet teljesen felszabadító, a jövőbe vetett hitet megerősítő eseménynek egyedül 1956-ot könyvelhetjük el annak ellenére, hogy az is jelentős emberi és anyagi áldozatokkal járt. '56 eseményei nemcsak számunkra jelentenek ragyogó történelmi időszakot, de ekkor a világ is megtanulta tisztelni a magyarokat. Ez pedig jót tett és a mai napig jót tesz lelkünknek, önbecsülésünknek, hiszen egyik történelmi fájdalmunk éppen magányosságunk, meg nem értettségünk Európa közepén.

A múlt eseményeinek negatív és pozitív hatásai velünk maradnak, befolyásolják lehetőségeinket. Nem szabad azonban minden jelenlegi gondunkat, problémánkat a számlájukra írnunk.

A jövőt ugyanis, a múlt mellett, a jelen mindenkori tettei, a tudatos egyéni és közösségi döntések is alakítják.

A továbbiakban elsősorban a múltbeli események gazdaságra gyakorolt hatásai közül emelek ki néhány fontosat, majd a jelen jövőt formáló lehetőségeiről fejtek ki néhány gondolatot úgy, hogy közben a kölcsönhatásokra, a gazdaság és társadalom egymást befolyásoló elemeire is igyekszem rávilágítani.

Gazdasági, társadalmi mutatóink: eredményeink és veszteségeink

Az I. világháború előtt a Monarchián belül Magyarország ipara közepesen fejlettnek volt tekinthető. Voltak már sikeres magyar iparágak, mint például a malomipar, cukor-

Csath Magdolna (1943) közgazdász, egyetemi tanár.

ipar és a szeszipar. Kiváló eredményei voltak továbbá a magyar iparnak a XX. század elején a vadászfegyverek, gőzturbinák, traktorok, az izzólámpák, villamosmozdonyok, vasúti vagonok, textiltermékek és a bőrfeldolgozás ágazatokban. De fejlett volt a kézműipar, különösen az asztalos, cipész és szabás-varrás szakmákban.

Emlékeznünk kell nagy feltalálóinkra, mint például Jedlik Ányos bencés tanára, aki már 1867-ben a dinamo elektromos elv alapján szerkesztett modelljével megelőzte a híres Siemens gyárat, Kandó Kálmán pedig mozdonyvonatjaival vívta ki a világ elismerését. Mechwart András malomipari hengerszéket tervezett, később az elektrotechnika, a villamosipar területén voltak kiváló eredményei. De a korábban, 1898–1903 között épült, 290 méteres fesztávolságú Erzsébet-híd is a magyar műszaki kultúra kimagasló teljesítménye volt. Az I. világháború megszakította a magyar ipar fejlődését. Igaz, egy rövid ideig a háborús szállítások segítették a fejlődést, de az általános nyersanyag- és tőkehiány miatt már 1917-ben látszottak a hanyatlás jelei.

Trianon veszteségei és a fejlődés beindulása

„A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik és Magyarország elismeri, hogy Magyarország és szövetségesei, mint e veszteségek és károk okozói, felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgáraik az Ausztria–Magyarország és szövetségei támadásai folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek" (Trianoni békeszerződés, 161. cikk).

Az idézett mondat sokat elárul a Trianoni békeszerződés szellemiségéről, mélységesen igazságtalan voltáról. Egyben azt is előrevetíti, hogy az elszenvedett károk, veszteségek kiheverésére kicsi esély mutatkozott. Hátha még számszerűen is elemezzük az elszenvedett veszteségeket, amelyeket csak súlyosbítottak a különböző jóvátételi kötelezettségek! A trianoni békediktátummal Magyarország területének 71, lakosságának 64, vasúthálózatának 62 és gyáriparának 56 százalékát veszítette el. 2948 ipartelep és körülbelül 215,7 ezer munkáskéz került külföldre. Az iparral foglalkozó lakosság csupán 50,9 százaléka maradt a csonka országban. A faipar 48,2 százaléka került Romániába. Egyes vegyipari termékek – például az ammóniákszóda és a gipszgyártás – esetén pedig a teljes termelés. De óriási volt a veszteség a papír-, gép- és vegyipar területén is.

Magyarország Trianon előtt Európa ércben gazdag országai közé tartozott. A trianoni békediktátum viszont megfosztotta az ércben gazdag területektől. Ércbányászatunk 98,3 százalékát veszítettük el. Az aranynak, ezüstnek, mangánnak, ólomnak, horganynak csaknem 100 százaléka, a sónak 90 százaléka, a vasércnek 40 százaléka lett a románoké.

Gondot okozott a piacok elvesztése is. A gabona- és malomipar elveszítette külső piacait, de – Bácska és Bánát elvesztésével – megszűntek legfőbb nyersanyagforrásai is. A szegénység miatt a belső piac is jelentősen szűkült. Azonban az úgynevezett kemény erőforrásoknál fontosabbnak bizonyultak a puha erőforrások: az emberi akarat, a tehetség, a szorgalom és az értő gazdasági vezetés. A gyáripar termelési értéke 1921-ben még egymilliárd pengő alatt volt. Az újjáépítés már 1920-ban megkezdődött, és a gazdasági eredmények 1924 körül kezdtek jelentkezni. Az ipari statisztikák szerint az 1921–24-es időszak átlagos ipari termelési értéke még 1497 millió pengő volt. Az 1929-re megerősödő gyáripar termelése viszont már megközelítette a 3 milliárd pengőt. Ez az 1921. évi teljesítmény közel háromszorosa volt. Ez mutatja az ipari fejlődés felgyorsu-

lását. Érdemes megvizsgálni az iparban foglalkoztattak számának alakulását is. Míg 1880-ben az ország iparos lakossága az összes keresők 11 százalékát tette ki, addig ez a szám 1890-ben 12,4, 1900-ben 12,8 és 1910-ben 16,3 százalék volt. Trianon után az ipari keresők aránya 18,1 százalékra változott, ami 1930-ra 22,2 százalékra emelkedett.

A KSH jelentése szerint 1928-ban az ipar adta a nemzeti jövedelem 41 százalékát, 1936-ban pedig már a 43,7 százalékát. Ebből a gyáripar részesedése 31,6, a kézműipar pedig 12,1 százalék volt. A gyáripari termelés 1929-ben elért színvonala az ipar olyan nagymértékű megerősödését mutatja, amellyel a trianoni veszteségek teljes ledolgozására nyílott lehetőség.

A gazdasági fejlődést segítette Klebersberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter szellemi tőkét erősítő munkálkodása. Azóta sem érte el Magyarország az oktatásba és kutatás-fejlesztésbe a bruttó hazai termék arányában akkor befektetett igen magas értéket. A korabeli adatok szerint egyébként 1927–28-tól az állami költségvetés több mint 10 százalékát fordította a kormány oktatásra, kutatásra és kultúrára. Új iskolák jöttek létre az alsó szinttől az egyetemekig – például a debreceni egyetem alapkőletétele 1927-ben volt –, és megnyílt a külföldi tudásszerzés lehetősége a magyar fiatalok előtt. Külföldre került egyetemeink egy része hazaköltözött. Erre volt jó példa a kémiai tudományos kutatás és vizsgálat bölcsőjeként számon tartott selmeci bányászati akadémia, ahol különösen a fémkohászat és bányagépészet területén végeztek áttörő kutatómunkát. De szót kell ejtenünk a Magyarország számára mindig is fontos kisiparról, vagy ahogy akkor nevezték, kézműiparról.

„A magyar kézművesség története egybeforrott az ezeréves Nagymagyarország történelmével: a magyar művelődés fáklyahordozói, a magyar rátermettség világbajnokai évszázadokon át a magyar kézművesek voltak" – olvashatjuk *A magyar ipar almanachja* című könyvben.[1] A kisipart az ország vezetői már korábban is fontosnak tartották. Ezt bizonyította, hogy a tőkehiány enyhítésére a főváros 1916-ban megalapította a Budapesti Kisipari Hitelintézetet, amelynek kizárólagos feladata a kisiparosok és kiskereskedők olcsó hitellel való ellátása volt. Mintegy 15 millió pengő hitel nyújtására volt a Hitelintézetnek forrása. A hitelezés mellett a Hitelintézet szakemberei ingyenes gazdálkodási tanácsadással is segítették a kisiparosokat és kiskereskedőket. Továbbá a Hitelintézet felkutatta a külföldi piacokat, külföldön ismertetőmunkát végzett, hogy a kisiparosok termékeit külföldi piacokra segíthesse. A levelezés és a pénzügyi elszámolások lebonyolításában is segítséget nyújtott. Azonban Trianon megrendítette a kis- és kézműipart is. „A nagy földindulásból nemcsak megtizedelve, de anyagilag is teljesen megrokkanva került ki" – jellemezte a helyzetet az idézett *Almanach*.

Az országvezetők figyelme azonban Trianon után sem fordult el a kis- és kézműipartól. Ezt bizonyítja, hogy az 1930. évi felmérések szerint 158 119 önálló kisiparos műhely volt az országban, amelyek termelési értéke meghaladta a 756 millió pengőt. Érdemes néhány mondattal az időszak szociálpolitikájáról is megemlékezni. Például dicséretre méltók voltak a tőkének a minél nagyobb haszonra való törekvése ellensúlyozására hozott munkásvédelmi rendelkezések. 1935-ben egy kormányrendelet 48 órában állapította meg az ipari- és kereskedelmi vállalatoknál alkalmazottak heti munkaidejét. A tisztviselők munkaidejét 44 órában szabták meg. Túlmunka esetén pedig minimum 25 százalék többletdíjazásra tarthattak igényt. A legkisebb munkabéreket,

[1] Budapest, 1929, „A Magyar Ipar Almanachja" Kiadóhivatala.

foglalkozási áganként bizottságok állapították meg. Ezeknél kevesebbet a munkaadó nem fizethetett. De a munkavállalók, közöttük is különösen a fiatalok egészségvédelmét is rendeletek biztosították. A kormányzat támogatta a családokat is. Ennek egyik formája volt a gyermeknevelési járulék. Komoly áldozatot hozott a főváros az iparosképzés területén is: 17 fiú- és 9 lányiparos tanonciskolát működtetett azzal az indokkal, hogy az ipar és kereskedelem fejlődésének előfeltétele a jól képzett, becsületes és hazafias gondolkodású szakember. Az ifjúság egészségvédelme érdekében létrehozta továbbá a főváros az iskolaorvosi rendszert. Megállapíthatjuk, hogy a reménytelennek tűnő helyzetből az ország gazdasága, köszönhetően a jó gazdasági és oktatási irányításnak és a népakaratnak, viszonylag gyorsan kikerült. Trianon lelki hatásait természetesen a gazdasági sikerek sem feledtethették.

A gazdasági válság és a II. világháború

Az 1928–29-es kiváló gazdasági eredményeket rövid időre megakasztotta az 1930–33-as gazdasági válság. Ez idő alatt sok cég szűnt meg, és sokan veszítették el munkájukat. Ezt láthatjuk az 1. táblázaton.

1. táblázat. Az ipartelepek száma és a munkás létszám alakulása az 1922–1939-as időszakban (Forrás dr. Árvay József: *A Magyar Ipar.* 1941, Halász Pál Könyvkiadó)

Év	Ipartelepek száma (db)	Munkáslétszám (fő)
1922	2494	189 299
1923	2789	208 766
1924	2876	195 925
1925	3160	200 301
1926	3287	207 341
1927	3544	244 299
1928	3553	245 239
1929	3512	246 406
1930	3491	219 040
1931	3424	192 596
1932	3324	178 495
1933	3352	195 584
1934	3387	211 535
1935	3491	234 757
1936	3700	264 417
1937	3902	298 720
1938	3990	304 156
1939	4334	366 982

1935-től azonban már érezhetők voltak a fellendülés jelei. 1936-ban pedig az ipar termelése elérte a 3,7 milliárd pengőt, és közben jelentős fejlődésnek indult a kisipar is. A fellendülést segítették a háborús készülődések miatti állami megrendelések főleg

a gép-, vegy- és textiliparban. Például a vegyipari termelés értéke az 1921. évi 92 millió pengőről 1939-re 438 millióra nőtt. Megjegyzendő, hogy az 1939. évi nagy megugrás oka a visszakapott területek ipartelepeinek bekerülése a statisztikába (344 gyártelep). A munkáslétszám nagyarányú növekedése is ezt mutatja. Az első bécsi döntés (1938. november 2.) hatására 12 012 km^2 elcsatolt terület és 869 ezer ember, a második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) következtében pedig további 43 104 km^2 terület és 2 millió 394 ezer ember került vissza Magyarországhoz. Erről így ír dr. Árvay József[2] 1941-ben: „Magunk trianoni megalázottságunkból, összetörtségünkből fokról fokra kiemelkedve: ma már jóformán kétszeresére gyarapodott országban állunk, és tudjuk, hogy új történelmi események, új küzdelmek és erőfeszítések következnek reánk, amelyekre fel kell készülni. A jövő bizonytalanabb, beláthatatlanabb, mint valaha volt az idők folyamán. A hatalmasan megerősödött nemzeti öntudat az ipar terén is érvényesíti az új felfogást, amely a magyarság számára biztosítja a magyar munka eredményeit és termékeit, a magyar élet irányításának jogát."

A II. világháború aztán újabb óriási pusztítást végzett a gazdaságban, elsősorban a gép- és vegyiparban. Az 1944-es amerikai bombázások célpontjai az ipari üzemek voltak. A KSH 1945. évi felmérése szerint a bánya-, kohó- és gyáripart 2107,4 millió pengő kár érte. Megsemmisült a gépipar 36 százaléka. A legnagyobb veszteséget a legkorszerűbb üzemek szenvedték el. A gyáriparból származó nemzeti jövedelem a 1945–46-os évben az 1938–39 évinek csupán 46 százalékát érte el.

A bányászatból és kohászatból származó nemzeti jövedelem együttes értéke pedig csupán az utolsó békeévi érték 55 százalékát tette ki.[3]

Az újjáépítést nehezítette a munkaképes korú férfiak lecsökkent létszáma, hiszen a háborúban éppen ebben a korosztályban szenvedtük el a legnagyobb veszteséget. A II. világháború után következő kommunista diktatúra erőszakos iparosításának káraira nem térnék ki. A legnagyobb probléma az volt, hogy a KGST-be tömörített országok fejlődési útját nem sajátosságaik figyelembevételével, hanem a gazdasági racionalitástól elszakadó központi politikai akarat alapján határozták meg. Ez nem is vezethetett máshova, mint egy újabb válsághoz. A rendszerváltás aztán felcsillantotta a reményt, hogy végre saját érdekeink és nemzeti céljaink figyelembevételével alakíthatjuk jövőnket, építhetjük gazdaságunkat. Azonban a társadalom számára hamar kiderült, hogy a rendszerváltás ígéretei is gellert kaptak. Pedig a rendszerváltást pozitív élményként kellett volna megélnie a társadalomnak.

Mi történt velünk, avagy miért futott rossz vágányra a rendszerváltás vonata?[4]

A rendszerváltás kezdetén Lester Thurow, Nobel-díjas amerikai közgazdász még úgy gondolta, hogy a volt szocialista országok közül Magyarországnak van a legnagyobb esélye arra, hogy rövid idő alatt felzárkózzék a fejlett országokhoz. Ehhez nem kell mást

[2] *A Magyar Ipar*. Szerk. Dr. Árvay József. Budapest, 1941, Halász Pál Könyvkiadó Vállalata.

[3] Az adatok forrása *Magyarország a XX. században*. Szekszárd, 1996–2000, Babits Kiadó. http://mek.oszk.hu/02185/html.

[4] Ez a rész a *Hitel* 2006. februári számában megjelent írás felhasználásával készült.

tennie, mint jól hasznosítania azokat a képességeket, amelyekkel az emberek rendelkeznek: a tudást, a kreativitást és a kiváló oktató-kutató hálózatokat. Összecseng ezzel a véleménnyel annak a CIA-jelentésnek a lényege is, amely a *Tribune* című lap 1990. május 17-ei számában jelent meg, és amely szerint az akkori NDK és Csehszlovákia mögött Magyarország büszkélkedhetett a legjobb gazdasági mutatókkal: vagyis jó eséllyel indulhatott el a gyors fejlődés, a felzárkózás útján. Ezen véleményekkel szöges ellentétben 15 évvel a rendszerváltás után, a magyar gazdaság és társadalom egyaránt a legmélyebb válságban volt. Szóba sem kerülhetett, hogy még újabb 30 vagy 40 év elég lesz-e ahhoz, hogy elérjük az európai fejlett országok akkori átlagos szintjét életszínvonalban, gazdasági fejlettségben és életminőségben. A legreálisabb előrejelzés az volt, hogy az elérésre egyáltalán nincs esélyünk, hiszen egyre több olyan nemzetközi elemzés jelent meg, amely szerint a magyar gazdaság lemaradottsága állandósulhat: vagyis Magyarország a fejlődés perifériájára szorulhat. Nem véletlen, hogy a gazdasági-társadalmi mutatóink alapján több tanulmányban is újra a fejlődő országok közé soroltak bennünket.

Magyarországnak 2005-ben jóval nagyobb volt az adósságállománya, mint a rendszerváltáskor, gazdasága a nemzetközi cégek befolyása alá került, a gazdasági életben a magyar érdekek képviselete gyengévé vált, nagy – 8 százalék körüli – volt a munkanélküliség és a szegénység, és egyre látványosabban szélesedett a szakadék a kis számú nagyon gazdag és a növekvő számú nagyon szegény ember között, amely szakadékban szép lassan eltűnőben volt a középosztály is. Csőd közeli helyzetbe került az egészségügy, az oktatás és a kutatás-fejlesztés: éppen azon területek, amelyek hozzáértő fejlesztésétől az ország gyors előrehaladását lehetett volna várni. A nemzeti jövedelemből kutatás-fejlesztésre fordított összeg a rendszerváltás előtti 2 százalékról 1 százalék alá süllyedt. Mindezek együttes hatására ijesztően fogyni kezdett a népesség: mintha a magyarság végleg lemondott volna a jövőjéről, mintha kollektív öngyilkosságot követne el. Mi történt tehát Magyarországon? Ki tette mindezt velünk? Hogyan lettünk elsőből az utolsó? Reménykedőből lemondó? Reménytelenül lemaradó? És mindehhez hogyan járult hozzá a nemzeti vagyont gátlástalanul széthordó privatizáció?

A kezdeti optimizmustól az elkedvetlenedésig

A rendszerváltás kezdetekor úgy látszott, hogy az ország jó felé indult el: sikerül demokratikus piacgazdaságot teremteni. Mint tudjuk, a rendszerváltás hivatalosan meghirdetett célja is a piacgazdaság és a demokrácia megteremtése volt. Azonban nagyon gyorsan kiderült, hogy az átlag magyar emberek a rendszerváltásból kimaradtak. A rendszerváltás nélkülük, a fejük felett zajlott. A Thurow által nagyra becsült tudásukra, kreativitásukra senki sem tartott igényt. Egy szűk, anyagilag is érdekelt réteg a jól fizetett külföldi tanácsadók siserehadával együtt döntötte el, hogy mely állami tulajdonra ki teheti rá a kezét, azaz ki privatizálhatja. Gyorsan és zárt ajtók mögött, az emberek teljes kirekesztésével zajlott az ország egészének munkájával összegyűjtött és felépített állami vagyon lebontása és újraelosztása. Az új tulajdonosok pedig legtöbbször nem továbbműködtetni akarták az olcsón megkaparintott céget, boltot, szállodát és egyéb vagyontárgyakat, hanem azokat legtöbbször – mielőbbi személyes gazdagodásuk érdekében – busás haszonnal, elsősorban fizetőképes külföldieknek, továbbadták. A szűk

körben zajló kufárkodás hatására azután rövid idő alatt, állami akarattal mentek csődbe és szűntek meg korábban jól működő cégek. A hamis ideológia, amellyel a privatizáció mellett érveltek pedig így hangzott: „egy „szocialista vállalat úgysem lehet versenyképes piaci viszonyok között". Ez ugyanannyira álságos érvelés, politikai-gazdasági érdekek által motivált állítás volt, mint az, hogy az állam csak rossz gazda lehet, ezért még a maradék állami vagyont is mielőbb magánkézbe kell adni. A többség érdekeit szem előtt tartó rendszerváltás akkor történt volna, ha ezek a cégek esélyt kaptak volna arra, hogy az új helyzethez, az alakuló piacgazdaság körülményeihez igazodva, megpróbáljanak megmaradni és sikeresen működni. A cégek sorsáról azonban nem a piac, nem a vevők, hanem az a mohó privatizációs szándék döntött, amelyben összefonódott egy szűk kör gyors meggazdagodási érdekével és a külföldi tőke piacszerző és olcsó telephelyeket kereső szándékával.

Az érvelések hamisságát bizonyítja, hogy a privatizáció indokai között szerepelt az az állítás is, hogy ezek a szocialista vállalatok túl nagyok, és ezért uralják a piacot. Szét kell tehát szabdalni őket azért, hogy kialakulhasson a verseny. Majd a privatizáció után, lépésről lépésre, a gazdaság jelentős szelete a korábbi szocialista vállalatok számánál sokkal kevesebb számú és sokkal hatalmasabb méretű multinacionális és globális cég befolyása alá, illetve tulajdonába került. A folyamat negatív hatásai gyorsan jelentkeztek: a gazdaság teljesítménye zuhant, és megugrott a munkanélküliség. A rendszerváltás utáni első négy évben a nemzeti jövedelem 18 százalékkal esett vissza. 1991-ben az infláció 35 százalék volt. A kezdeti privatizációk következtében másfélmillió munkahely szűnt meg. Az elbocsátott emberek többsége jó szakmai tudással rendelkezett, de mivel a cége megszűnt vagy átalakult, tudására többé már nem volt szükség. A nem használt tudás pedig elkopik. A privatizáció éppen ezért jelentősen csökkentette az ország tudásszintjét is.

A tudás-elkopás és eltűnés azonban nemcsak az egyének, hanem a gazdaság szintjén is drámai volt. A privatizációval régi, hagyományos ipari kultúrák tűntek el az élelmiszeriparban, a gépiparban és a könnyűiparban egyaránt. Éppen annak a tudásnak egy jelentős része veszett el, amelyre építve az országot egy sikeresebb gazdasági átalakulási pályára lehetett volna irányítani. Az egyik legdrámaibb változás pedig a mezőgazdaságban következett be. A rendszerváltás előtti sikeres mezőgazdaság teljesítménye az 1989-es évet alapul véve 1993-ra 65 százalékra zuhant le, vagyis teljesítménye 35 százalékkal csökkent. (Az adatok a KSH-jelentésekből származnak).

Az egymást érő hibás döntések és azok gazdaságot és társadalmat romboló hatásai egyre inkább ráébresztették az embereket arra, hogy ez a rendszerváltás nem arról szól, amit a politikusok ígértek. Egyre nyilvánvalóbbá vált a külföldi érdekek markáns megjelenése és az, hogy ezeket a hazai gazdasági-politikai vezető réteg a nemzeti érdekekkel szemben is hajlandó kiszolgálni. Magyarországgal nem történt más, mint hogy az egyik politikai érdekkörből áttették a másikba. Azok pedig, akik ezt levezényelték, megkapták jutalmukat. A változások igazi természetét pedig egyre nehezebb volt elkendőzni, hiszen az emberek a saját bőrükön érezték a növekvő szegénységet, a kiszolgáltatottságot, az eseményekből való kívülhagyottságot. A magyar emberek többsége még statiszta sem lehetett egy olyan színjátékban, amelyet külföldről rendeztek hazai segédrendezők közreműködésével. Hatalmi átrendeződés zajlott a világban, az események nem általunk, hanem inkább ellenünkre és nélkülünk zajlottak le. A rendszerváltásnak nem volt nemzeti érdekeket kifejező jövőképe, és a megvalósítás legjobb

módszereinek megkereséséhez nem kellettek a magyar lakosság, a magyar szakemberek ismeretei, tudása és véleménye. Pedig a külső szakemberek semmivel sem tudták jobban, hogy mit és hogyan lehetne a legokosabban csinálni, hiszen egyrészt nem ismerték az országot, másrészt nekik sem volt semmi tapasztalatuk egy szocialista rendszer lebontásában és tőkéssé alakításában, hiszen ilyenre még nem volt példa a történelemben. Ráadásul az is nyilvánvaló volt, hogy ezeket a külföldi szakértőket a legkevésbé sem érdekelte az, hogy mi lenne a legjobb irány és megoldás a magyar nemzet és a magyar emberek szempontjából. Sőt bizonyítható, hogy a külföldi, elsősorban „privatizációs tanácsadók" feladata éppen az volt, hogy a lehető legalacsonyabbra értékeljék a nemzeti vagyonelemeket, és azután azokat segítsék átjátszani a mögöttük levő külföldi érdekcsoportoknak. Nyilvánvaló bizonyíték erre, hogy hogyan végezték a felértékelést. A cégek értékének a világpiacon nagyon fontos része a cég üzleti kapcsolatainak, piaci tudásának és munkavállalói kreativitásának értéke. A szakemberek ezeket az értékeket együttesen „intelligencia-tőkének" nevezik, és egy cég eladásánál figyelembe is veszik. Ezzel ellentétben a magyar cégek felértékelésénél a privatizációs szakértők csak a cég pénzügyi helyzetét, gépei-technológiái és épületei állagát vették figyelembe. Ami azt jelenti, hogy nagyon fontos „vagyonelemeket" – nyilván nem véletlenül – egyszerűen kihagytak az érték meghatározásánál.

Széchenyi István a politikai irányításról a következőt mondta: „minden országlás philosophiája a legnagyobb rész boldogítása". Ezzel szemben nálunk felülről és kívülről diktált „váltás" történt az emberek többségének kihagyásával, sőt kirekesztésével. Erre döbbentek rá nagyon hamar az emberek, és váltak kedvetlenné, cinikussá és a politikával szemben bizalmatlanná. Ez az egyik fő oka annak, hogy az ország gazdaságilag-társadalmilag és erkölcsileg egyaránt elindult a lejtőn lefelé. Meg kell említeni azt is, hogy az egész folyamat már jóval 1990 előtt elkezdődött. Ne feledjük, hogy az 1988. november 24-étől 1990. május 23-áig hatalmon levő Németh-kormány idején fogadta el az országgyűlés a privatizációs törvényt, amely utat nyitott az ún. spontán privatizációnak, amelynek során ellenőrizetlenül alakítottak át állami tulajdonokat magántulajdonná a pártállam által kinevezett állami vállalati vezetők. Ez azt jelenti, hogy a nép munkájával megteremtett nemzeti vagyon a piaci árnál lényegesen alacsonyabb áron egy szűk kör kezébe vándorolt át. Azonban az „új tulajdonosok" többségének a megszerzett cég csak arra kellett, hogy azt jó pénzért továbbadja. A spontán privatizációnak köszönhetően 1990-re, a rendszerváltás évére már a gazdasági hatalom egy jelentős része jogilag is a korábbi kommunista vezetés kezében volt. Azaz a korábbi „jó kommunistákból" lettek az első „új kapitalisták".

A gazdaságpolitika bűnei

A privatizáció nálunk megvalósult formája azonban nem csak azzal okozott óriási károkat az országnak, hogy teljes termelési kultúrákat tüntetett el, és ezzel több mint egymillió ember lába alól húzta ki a megélhetési lehetőségeket. Ezenkívül hozzájárult a korábban kialakult és jól működő gazdasági kapcsolatrendszerek szétzúzásához is. Példaként említhetnénk a cukorgyártást. A cukorgyárak külföldi kézbe adása teljesen kiszolgáltatottá tette a magyar termelőket a külföldi cégeknek, amelyek zsarolhatták a magyar gazdát azzal, hogyha nem adja olcsóbban a cukorrépát, akkor nem tőle veszik

meg, hanem behozzák külföldről. Ezt pedig nyugodtan meg is tehették, mivel a magyar gazdaságpolitika elsőként ment bele a piacok teljes megnyitásába, azaz liberalizálásába. És mi lett a privatizáció vége? Mára egy kivétellel minden cukorgyár bezárt.

Vesszük-e a tudást, vagy termeljük?

A magyar vezetés a hazai képességek, a tudás, a sikeres mezőgazdasági hagyományok, az innovativitás hasznosítására építő gazdaságpolitika helyett egy sodródó, az ország sorsát a beáramló külföldi tőke érdekeihez láncoló gazdaságpolitikát választott. Ez azt jelentette, hogy a külföldi tőkétől várta az ország sorsának jobbra fordulását. A magyar kisvállalkozó a mai napig több nehézséggel találkozik saját országában, mint a külföldi nagycégek. A külföldi tőke a legnagyobb kedvezményekre számíthat: ingyen területet, épületeket, infrastruktúrát kap, élvezheti az adókedvezményeket, sőt gyakran a teljes adóelengedést is. Erre jó példa a koreai gumigyárnak, az Audinak és a Mercedes cégnek adott jelentős állami támogatás. A magyar kisvállalkozások annak ellenére nem kapnak fontosságuknak megfelelő támogatást, hogy jelenleg is több munkahelyet biztosítanak, mint az agyontámogatott külföldi vállalatok. Ez egyértelműen oda vezet, hogy a magyar vállalkozások többsége óriási versenyhátrányba kerül a külföldi cégekkel szemben. A külföldi tőkének való kedvezés politikájának szerves tartozéka a munkavállalói jogok minimalizálása és a bérek alacsonyan tartása is. Ezt a gazdaságpolitikát nevezik a szakemberek az „olcsósággal versenyzés" gazdaságpolitikájának, amely a haszonélvező cégeknek extraprofitot termel, az ország fejlődéséhez viszont nem járul hozzá. Az olcsósággal való versenyzésről például Dani Rodnik, a Harvard Egyetem professzora a következőt mondta: „Az olcsósággal való versengés leépít, elkoptat. Ez semmiképpen nem tekinthető előremutató, építő stratégiának, amellyel büszkélkedni lehetne. Sokkal inkább szégyenkezni kell miatta."

Michael Porter, a versenyképesség nemzetközi hírű és szintén a Harvard Egyetemen tanító szakértője pedig így fogalmazott: „Az olcsósággal való versenyzés sérülékennyé tesz. Ugyanis a cégek mindig találnak olyan országot, amely még olcsóbb erőforrásokat kínál, és olyan kormányokat, amelyek még nagyobb támogatást hajlandók adni. Ezért az olcsó munkabérrel versenyző ország holnap arra ébredhet, hogy a cégek odébb vonultak egy még olcsóbb bérű országba."

Az erkölcsi színvonal is nemzetemelő sikertényező

Az erkölcstelen privatizáció, a jól működő gazdasági rendszerek szétzilálása, a kontár gazdaságpolitika a lelkekre, az értékrendre és az erkölcsi színvonalra is rányomta a bélyegét. A rendszerváltás hazugságai, a privatizációs korrupciók és a nyomukban járó gazdasági bajok cinikussá, elkeseredetté, lelki és testi beteggé tették és teszik a társadalmat. A „társadalmi tőke", amely a társadalom értékrendjét, normáit és a társadalmi-gazdasági kapcsolatokban meglevő bizalom mértékét mutatja, hazánkban a rendszerváltás óta folyamatosan gyengül. De éppen így romlik egészségi állapotunk, és gyorsul a nemzet fogyása. Kutatások igazolják, hogy a három jelenség összefügg egymással. Az általános értékválság, a gyengülő társadalmi tőke és a romló egészségi állapot pedig

visszahat a gazdaságra. Nemzetközi elemzések szerint a legerősebb társadalmi tőkéjű országok, mint például Finnország, Svédország vagy Szingapur egyben a legversenyképesebb gazdaságú országok is. Az sem véletlen, hogy ezek az országok egyben a legkevésbé korrupt országok. A korrupció ugyanis az a legerősebb vírus, amely beteggé teszi a társadalmat, és biztosan legyengíti a társadalmi tőkét. Végül rontja a társadalmi tőkét az is, ha egy társadalomban az egyéni érvényesülés és siker alapvetően nem attól függ, hogy valaki mennyit és milyen minőségben dolgozik, mekkora a tudása, milyenek a képességei. Nemzetközi kutatási eredmények, de napi tapasztalataink is igazolják azt, hogy az előrejutás, az érvényesülés nálunk most is sokkal inkább attól függ, hogy ki kit ismer, ki kivel van kapcsolatban, ki mely érdekeket hajlandó kiszolgálni. Ez pedig azzal a következménnyel jár, hogy az egyes pozíciókba nem az arra legalkalmasabb emberek kerülnek. A privatizáció is így zajlott. A magyarok közül azok jutottak olcsón privatizált nemzeti vagyonhoz, akik közel voltak a tűzhöz.

Összefoglaló gondolatok

Továbbvíve a 2006-ben megfogalmazott gondolatokat, immáron 24 év távlatából is azt mondhatjuk, hogy a rendszerváltás nem tekinthető sikertörténetnek. A nemzeti vagyon csaknem teljesen eltűnt, az életminőség és az életszínvonal nem javult a várt és indokolt mértékben. Ezen a folyamaton a 2004 évi EU-s csatlakozás sem javított sokat. Hiszen ma a hazai átlagbérek csupán az EU-s átlag 34 százaléka körül vannak. Hol van a 2004-ben ígért felzárkózás? Trianon csapásai után a nemzetépítést igazi államférfiak végezték, és mögöttük felsorakozott az élni és újra sikeressé lenni akaró magyar társadalom. A rendszerváltás, amely pozitív élményként kellett volna, hogy bevonuljon a magyar történelembe olyan károkat okozott a magyar gazdaságnak, és olyan sebeket ütött a társadalom erkölcsi alapjain és értékrendjén, amelyekből a mai napig nem sikerült kigyógyulni. Mindkettő továbbra is akadálya a gazdasági felemelkedésnek.

Következtetések az eddigiek alapján

A rendszerváltás és az EU-s csatlakozás hatására nem gyorsult fel jelentősen a magyar gazdaság és társadalom fejlődése. Sőt vannak olyan mutatók, amelyek tekintetében rosszabb a helyezésünk, mint a rendszerváltás előtt volt. Ezek többsége a humán tőkével, az életminőséggel és életszínvonallal kapcsolatos mutató. Pedig a gazdasági fejlődésnek az egyedüli értelme az emberi élet körülményeinek javítása. A rendszerváltáskor elkövetett hibákat nem írhatjuk mások rovására. Persze magyarázni lehet sok mindennel: tapasztalansággal, jóhiszeműséggel, a megfelelő szakemberek hiányával. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy a hibákat mi követtük el.

Az EU-s csatlakozás más ügy. Hiszen tudjuk, hogy csatlakozásunkat – a népszavazás látszatdemokráciája ellenére – éppen annyira nem mi döntöttük el, mint annak idején a KGST-tagságunkat. Sorsunkról valójában mások döntöttek. Mi csak ügyesebb csatlakozási feltételeket harcolhattunk volna ki, ahogy azt például a lengyelek tették. Tagként viszont szembe kell néznünk az erősebb államok érdekérvényesítő törekvéseivel. Továbbá érzékenyen kell figyelmünk az eseményeket, és ahol tudjuk, ott a befo-

lyásolást is meg kell kísérelnünk. A legutóbbi elemzések szerint az EU valójában egyáltalán nem működik jól, ugyanis az eredeti céljától, az országok fejlettségi eltéréseinek csökkentésétől és az életszinvonalak közelítésétől egyre messzebb kerül. Nő a gazdasági és társadalmi szakadék a korábban is szegényebb és a gazdag országok között. Továbbá nem javul az EU-gazdaság nemzetközi versenyképessége, így az EU gazdasága más régiókhoz, például Ázsiához képest lemaradóban van. Ez is indokolja azt, hogy készen kell lennünk bármilyen, az EU-t érintő jövőbeli változásra, azaz el kell kerülni annak lehetőségét, hogy az EU válsága Magyarországot jelentős károkat okozó módon rázhassa meg.

Visszatérve azonban a rendszerváltás és az EU-s csatlakozás mint jelentős változások következményeire, egy fontos dologra vissza kell térnünk. Ez a következő: amíg Trianon óriási gazdasági vesztesége és emberi traumái után a magyar gazdaság és társadalom viszonylag gyorsan magára talált, addig a pozitív változásként tekinthető rendszerváltás és EU-s csatlakozás után jelentős gazdasági visszaesés és elkedvetlenedés következett be. A rendszerváltás utáni első négy évben 18 százalékkal csökkent a bruttó hazai termék (GDP), az egy keresőre jutó reálkereset pedig kb. 15 százalékkal lett kevesebb![5] Felzárkózásunk pedig a mai napig várat magára. Mi volt más Trianon után? A gyors kilábalás oka akkor a társadalmat jellemző dac, a kemény akarás, az azért is életben maradási eltökéltség, valamint a sikeres, a nemzet érdekeit messzemenően figyelembe vevő és szolgáló gazdaság- és társadalompolitika volt. A több mint 40 év kommunista diktatúrája azonban többet ártott a lelkeknek, mint a gazdaságnak. Magányossá, individualistává, az anyagiakat az egyéb értékek elé helyezővé tette a társadalmat. Továbbá rászoktatta arra, hogy véleményt alkotni veszélyes. Aki biztonságban akar élni, az jobb, ha követi a vezetők útmutatásait. Ha pedig valaki nem tett semmit a rendszer ellen, akkor a rendszer elnézte neki a kis stikliket, csalásokat, az állami vagyon kisebb „megcsapolását". Csak a mértékre kellett vigyázni. Így erkölcsi alapon valójában elítélendő látszatszövetség alakult ki a társadalom egy része és a hatalom között, a „ha nem vagy ellenünk, akkor hagyunk egy kicsit élni" politikai gyakorlat alapján. A magyar társadalom ezzel az értékrenddel lépett be a rendszerváltás időszakába. Lehet, hogy ez volt az egyik oka annak – az elkövetett gazdaságpolitikai hibákon túl –, hogy a rendszerváltás a társadalom többségét nem tudta igazán lázba hozni. Igaz, volt egy felfokozott várakozás, lelkesedés, de mindez tudatos civil kezdeményezésekben, politikát befolyásolni akaró állampolgári követelésekben nem öltött, nem isölthetett testet. Így a rendszerváltást alapvetően – jól-rosszul – a politikai réteg vezényelte le, az emberek pedig legjobb esetben reménykedtek a jobb életben, anyagi és egyéb előmenetelben.

Az EU-s csatlakozás idején pedig már elsősorban a rendszerváltással kapcsolatos elégedetlenség és cinizmus gyülemlett fel az emberekben. Ezért kevesen voltak, akik sokat vártak volna a EU-s csatlakozástól. Ezt igazolta a népszavazáson részt vettek alacsony aránya is.

[5] Kerényi Kázmér – Szénásiné Matúz Ágnes: A keresetek alakulása a rendszerváltás után. Statisztikai Szemle, 2001, 4–5 szám.

Mi lenne a teendő?

Jelenleg a gazdaság fejlődése, ha lassan is, de elindult. A gazdasági mutatók javulóban vannak. Azonban a társadalom lelkével még mindig gondok vannak. Még mindig sok a gyógyítandó sérülés. Pedig levonhatnánk a történelmi tapasztalatainkból azt a következtetést, hogy – amint Trianon után is – csak erős, elkötelezett, önmagában bízó, összetartó és állandóan tanuló, önmagát fejlesztő, etikus és erkölcsös társadalom tud tartósan sikeres gazdaságot létrehozni és fenntartani.

A társadalmi mutatók megváltoztatása természetesen hosszabb időt vesz igénybe, mint mondjuk a kamatok vagy az infláció csökkentése.

Társadalmi mutatóink között különösen rosszak a korrupciós és a társadalmi kohézió erejét mérő mutatók, továbbá az élettel való megelégedettséget tükrözők. Valószínűleg ezen mutatók rossz értékei is hozzájárulnak a rossz egészségi adatainkhoz és ezeken keresztül a népességfogyáshoz.

Nézzünk néhány mutatót! EU-s életminőség kutatások[6] a következőket állapították meg:

Az élettel való megelégedettség tekintetében Magyarország a csatlakozáskor a 22., de 2009-ben és 2012-ben már csak a 26. volt az EU-s országok között. Lengyelország, ezzel szemben, a 2003. évi 20. helyről 2009-ben és 2012-ben is a 15. helyre került. A legújabb 36 országra végzett megelégedettségi vizsgálat 2013. májusában jelent meg. A sorrendet az OECD elemzése[7] alapján a The Huffington Post[8] készítette.

A vizsgált 36 ország között az élettel való megelégedettség tekintetében a magyarok az utolsó helyen vannak. Közvetlenül előttünk Portugália és Görögország található. Vizsgálták továbbá a kutatók, hogy mit gondolnak az emberek az egészségi állapotukról. Az eredményeket a 2. táblázatban láthatjuk.

2. táblázat. Egészségi állapot

Ország	2003		2009		2012
	%	rangsor	%	rangsor	rangsor
Ausztria	5	9	8	12	4
Csehország	9	18	9	15	21
Lengyelország	19	26	13	22	24
Szlovénia	13	19	12	21	16
Szlovákia	6	10	9	17	15
Finnország	6	12	8	13	7
Magyarország	16	23	19	26	25

2003-ban és 2009-ben azt mérték fel a kutatók, hogy a válaszadók hány százaléka nyilatkozott úgy, hogy rossz az egészségi állapota. 2012-ben viszont arra kérték a meg-

[6] Quality of Life in Europe. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions 2004, 2009, Dublin-Publications Office of the EU. Luxemburg, 2012.

[7] OECD Better Life Index 2013.

[8] Elérhető: big.assets.huffingtonpost.com/2013_08_Happiness_o.png

kérdezetteket, hogy egy 1–10-es skálán, ahol az 1 a nagyon rossz és 10 a nagyon jó egészségi állapot, adják meg azt az értéket, amely kifejezi egészségi állapotukat. A sorrendet pedig ezen érték alapján készítették el. 2003-ban és 2009-ben ismét az tűnhet fel, hogy míg Lengyelországban csökkent a magukat rossz egészségi állapotban gondolók aránya, addig Magyarországon nőtt. Helyezésünk is romlott: 2009-ben csak egy országot, Litvániát tudtuk magunk mögé utasítani. 2012-re pedig a következő mozgások érzékelhetők: Ausztria helyzete jelentősen javult, és javított pozícióján Szlovénia, Szlovákia és Finnország is. Romlott Csehország és Lengyelország helyezése. Magyarország egy hellyel került előbbre, megelőzve Litvánián kívül még Észtországot is.

A társadalom „lelki egészségének" mérésére a kutatók különböző konfliktushelyzeteket vizsgáltak. Rákérdeztek például a szegények és gazdagok, az öregek és fiatalok, valamint a vezetők és a beosztottak közötti feszültségek nagyságára. A 3. táblázatban azt látjuk, hogy három lehetséges társadalmi csoport esetén a válaszadók hány százaléka gondolta azt, hogy erős konfliktushelyzet jellemzi őket.

3. táblázat. Konfliktushelyzet

Ország	Konfliktus							
	Szegények és gazdagok között			Öregek és fiatalok között[9]		Vezetők és beosztottak között		
	2003	2009	2012	2003	2012	2003	2009	2012
Ausztria	30	19	24	22	14	29	16	26
Csehország	44	39	48	16	20	36	32	39
Lengyelország	52	32	35	17	16	53	29	32
Szlovénia	43	34	42	21	13	49	44	56
Szlovákia	49	30	31	14	8	42	25	27
Finnország	21	13	17	9	5	17	14	15
Magyarország	61	70	71	19	26	47	60	60

A táblázat azt mutatja, hogy a válság hatására általában mindenhol nőttek a társadalmi feszültségek. Viszont Lengyelországban 2003-ról 2009-re két társadalmi csoport esetén is jelentős csökkenés tapasztalható. A szegények és gazdagok közötti feszültség csökkenését valószínűleg az okozta, hogy javult a lengyelek életszínvonala, és így az élettel való megelégedettségük is. Kiemelkedő feszültségnövekedés mindhárom csoportra hazánkban tapasztalható 2003-ról 2009-re, és a 2012-es adatok sem jeleznek javulást.

2012-ben több új mutatót is bevezettek a kutatók. Ezek közül kettőre térünk még ki. Az egyik a várható anyagi helyzetre, a másik pedig a politikában való részvételre vonatkozik. A következő évi anyagi kilátásokkal kapcsolatban a finnek 12, az osztrákok 20, a lengyelek 36, a szlovének 41, a csehek 45, a szlovákok 49 és a magyarok 58 százaléka gondolja úgy, hogy rosszabb lesz. Utánunk csak a portugálok (60 százalék) és a görögök (88 százalék) vannak.

A politikai aktivitás, a részvétel tekintetében pedig az utolsók vagyunk. A megkérdezettek csupán 8 százaléka jelezte, hogy valamilyen formában aktívan politizál. A fin-

[9] 2009-ben ezzel a két társadalmi csoporttal kapcsolatban nem gyűjtöttek adatokat.

nek a 7., az osztrákok a 8., a csehek a 15., a szlovákok a 17., a lengyelek 24., és a szlovének a 25. helyen szerepelnek. A leginkább aktívak a politikában a svédek, a dánok és a franciák, akiknek 51, 38, illetve 36 százaléka vesz részt rendszeresen valamilyen politikaformáló tevékenységben.

Természetesen meg kell azonnal jegyezni, hogy a legfrissebb 2012. évi eredményekhez is 2011-ben gyűjtötték a kutatók az adatokat.

Végül nézzünk néhány fontos egészségügyi mutatót![10]

Termékenységi ráták Európában, 2000–2011

A magyar adat 2000-ben 1,32 volt. 2011-ben ez lecsökkent 1,23-ra. Ezzel az EU-n belül az utolsók vagyunk. Ha nem sikerül változtatni, akkor ez az adat előrevetíti a további fogyásunk. 1960-ban viszont meg 2,02 volt, ami akkor a lakosság szinten tartásának esélyét valószínűsítette.

Születéskor várható élettartam, 1980–2011

Ennek értéke a teljes lakosságra 1980-ban 69,1, a férfiakra 65,2, a nőkre pedig 72,8 év volt. 2011-re némi javulást értünk el. A megfelelő érték 75,1, 71,2 és 78,7 év. Azonban európai összehasonlításban ezek az adatok továbbra is nagyon rosszak.

4. táblázat. Várható élettartamok 2011.

Ország	Teljes lakosság	Várható élettartamok (év)	
		férfiak	nők
Ausztria	81,2	78,3	83,9
Csehország	78.0	74,8	81,1
Dánia	79,9	77,8	81,9
Észtország	76,5	71,2	81,3
Finnország	80,6	77,3	83,8
Görögország	80,8	78,5	83,1
Írország	80,6	78,3	82,8
Lettország	73,9	68,6	78,8
Litvánia	73,8	68,1	79,3
Lengyelország	76,9	72,6	81,1
Németország	80,8	78,4	83,2
Portugália	80,9	77,6	84,0
Románia	74,6	71,0	78,2
Spanyolország	82,5	79,4	85,4
Svédország	81,9	79,9	83,8
Szlovákia	76,1	72,3	79,8
Szlovénia	80,1	76,8	83,3
Magyarország	75,1	71,2	78,7

A 4. táblázatból láthatjuk, hogy még 2011-ben is a sereghajtók vagyunk a várható élettartam tekintetében. Ez szintén rontja a népességszám várható alakulását. Az ada-

[10] Forrás: Eurostat. (http://epp.eurostat.ec.europe/statistics

tokból következő szomorú tény az, hogy valamennyi demográfiai előrejelzés szerint, ha a születési és halálozási adataink nem javulnak, akkor a népességfogyásunk fel fog gyorsulni. A legfrissebb ezzel kapcsolatos adat[11] szerint 2030-ban már csak 9,6 millióan leszünk.

Ki kell térnünk még egy fontos nemzetközi elemzésre, amely – ha nem is közvetlenül, de – közvetve biztosan hatással van a népesség alakulására.

„Hol jó anyának lenni?"[12] címmel jelent meg egy friss elemzés. A kutatók azt vizsgálták, hogy az anyák és a csecsemők helyzete szempontjából milyen rangsor alakítható ki a világ 176 országa között. Elemezték a csecsemőhalandóság szintjét, a várandós anyák gondozásának rendszerét, a nők részvételi lehetőségét a politikai-gazdasági döntéshozatalban, az iskolázottsági szintet és az egy főre jutó nemzeti jövedelmet. A vizsgált részmutatók alapján képzett rangsor szerint a világban a 10 élen levő ország, ahol nagyon jó anyának lenni: Finnország, Svédország, Norvégia, Izland, Hollandia, Dánia, Spanyolország, Belgium, Németország és Ausztria.

Magyarország az 53. helyen van, miközben a lengyelek a 28., a szlovének a 14., az észtek a 21., a csehek a 24. és a szlovákok a 35.-ek.

Ez az adat szintén magyarázhatja az alacsonyabb gyermekvállalási kedvet. Ezért arra is gondolnunk kell, hogy olyan egyszerű intézkedésekkel, mint például a babakötvény bevezetése, nem tudjuk a gyermekvállalási kedvet ösztönözni. Az anyák, a családok általános helyzetét, körülményeit kell jelentősen javítani.

Végül két kapcsolódó gazdasági adat: 1930-ban a Kárpát-medencében 100 magyar lakosra 118,4 nem magyar jutott. 1960-ban már 126,4 és 1990-ben 145,2. Tekintettel rossz demográfiai adatainkra ez a szám mára valószínűleg tovább romlott. A másik figyelemre méltó adat,[13] hogy amíg 1989-ben a magyar GDP a világ GDP-jének 0,43 százaléka volt, addig 2012-re ez az érték 0,24 százalékra csökkent. Ez azt jelenti, hogy emberi és gazdasági erő tekintetében egyaránt romlanak a nemzetközi pozícióink.

Zárógondolatok

Hazánkat drámai változások rázták meg a XX. században. A gazdasági helyzet alakulása ezen változások egyik tükröződése. De talán nem is ez a legfontosabb a jövőnk szempontjából. Sokkal fontosabb az emberi élet lehetőségeinek, az életminőségnek az alakulása és az, hogy a magyar lakosság a változások együttes hatására pozitív módon viselkedik, azaz növekszik vagy „feladja a harcot", és folytatódik a népességfogyás.

A gazdasági élet területén ma már érzékelhető némi javulás. Ugyanehhez a társadalmi-humán mutatók területén sokkal több időre van szükség. Ami igazán fontos, hogy mielőbb hozzuk meg azokat a jövőt alakító döntéseket, amelyek – ahogyan azt egy híres kínai közmondás javasolja – a nemzet nemcsak gazdasági, hanem társadalmi, emberi fejlődését is hosszú távra biztosítják: „Minden generáció annyit arathat, amennyit az előző generációk vetettek." Továbbá nem szabad elfelejtenünk, hogy bár a XX.

[11] Human Development Report 2013. UNDP. New York. USA

[12] Surviving the First Day. State of World's Mothers 2013. Save the Children. 2013, Bill & Melinda Gates Foundation.

[13] Mihályi Péter: A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945-2013. 2013, Corvina.

században drámai változások rázták meg Magyarországot, ma már mégsem lehet a további eredménytelenséget a múlt drámáival magyarázni. A felelősség a mai generációé azért, hogy milyen jövőt készít elő a következő generációk számára. És ebben döntő a politikusok, pontosabban az államférfiak felelőssége. Hiszen, amint Glattfelder Gyula, csanádi püspök mondta 1914-ben:

> „És kiszámíthatatlan az az erkölcsi és anyagi kár, amelyet népek szenvednek, melyeknek vezető értelmisége a szellemi és erkölcsi magaslatról alásüllyedt."

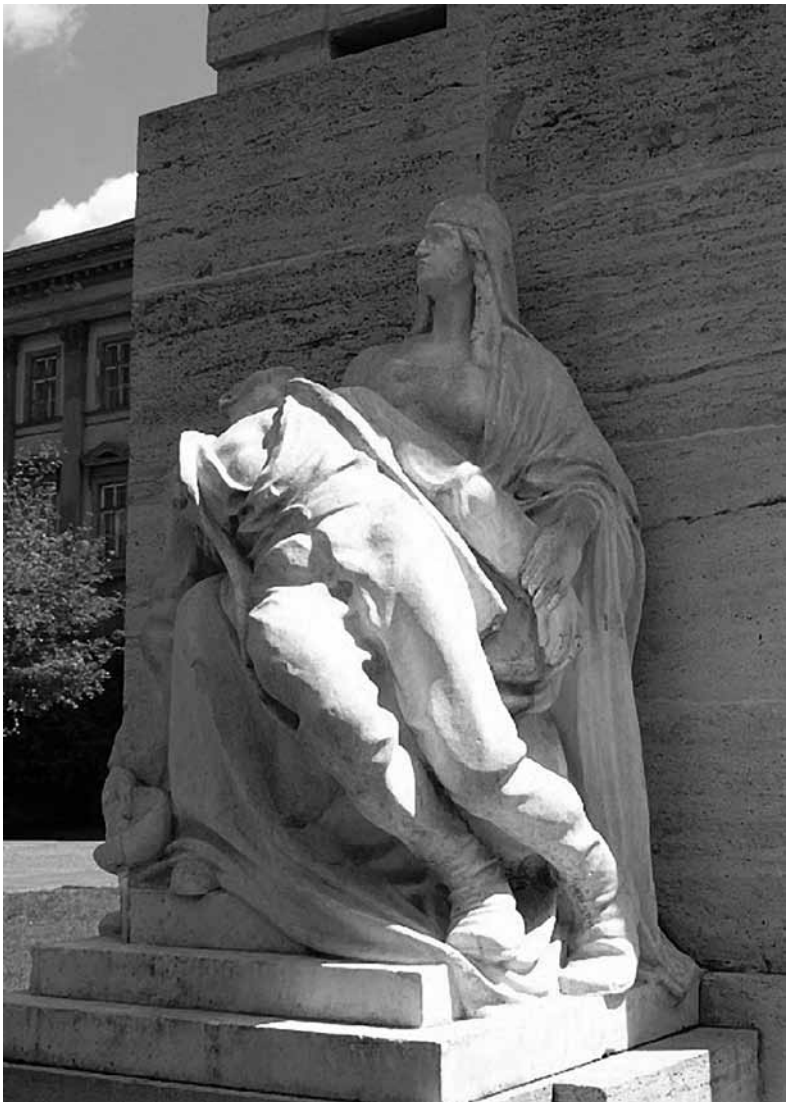

Névtelen hősök emlékműve a Ludovika előtt. Horvay János, 1924 (részlet, Budapest, VIII.)